

VZDĚLANOST A LITERATURA

Katarína Petrovičová: *Martianus Capella. Nauky „na cestě“ mezi anti-kou a středověkem*
Host, Brno 2010

Katarína Petrovičová ve své knize předkládá čtenářům důkladný rozbor a interpretaci díla *O sňatku Filologie a Merkura* napsané Martianem Capellou. Dle autorky je Capellův spis jedním z klíčových textů středověké vzdělanosti a jedním ze základů středověkého rozřídění věd (str. 11) – Capella ve svém textu podává naučný výklad o systému sedmi svobodných nauk. Ty byly původně myšleny jako cyklus přípravných předmětů pro další filozofické studium, přičemž později byly zapojeny do širšího vzdělávacího systému. Zásluhu na tom má zejména právě Capella, tvrdí Petrovičová a snaží se tuto tezi ve své knize dokázat, protože podle ní je jeho text patrně prvním uceleným přehledem svobodných nauk (str. 10).

Capellovo dílo však není jen suchým naučným výkladem, tento výklad je záramovaný dopohádkového vyprávění o hledání vhodné nevěsty pro boha Merkura, pouti nevěsty do nebe a následné svatební hostině. Ono hledání vhodné nevěsty, její peripetie při svatebních přípravách a cesta za božským ženichem tvoří vlastně první, narativní část samotného Capellova textu, kterou obsahují dvě z celkových devíti knih. Ve druhé části, tedy ve zbývajících sedmi knihách, je podáno expozé nauk předložených nevěstě jako Merkurův svatební dar (str. 20).

Už jen z této krátké charakteristiky lze vidět, že se v díle prolíná více vlivů: od literárních postupů aristotelovských systematických výukových podkladů a apuleiovského románu k platónskému sympodiálnímu dialogu, přičemž je vše okouřeno alegorií a komikou vlastní lúkiánovské menippské satíře (str. 10).

Samotná studie začíná nástiním Capellova života, přičemž se Petrovičová drží jak samotného textu *O sňatku Filologie a Merkura* (děj díla je stručně nastíněn), tak svědectví antických pramenů. Poté následuje žánrový rozbor díla, který je, jak jsem již předeslal výše, vzhledem k jeho mnohovs-

tevnatosti rozdělen do tří podkapitol, ve kterých autorka analyzuje vliv menippské satiry, románu a naukové encyklopedie na Capellův text. Petrovičová se stručně věnuje prvním dvěma knihám díla; na konci druhé knihy jsou předvolány *Nauky*, jakožto Merkurovy vybrané služební a tedy nevěstino věno. V této chvíli do děje vstupuje hlas autora a upozorňuje čtenáře na konec první, narativní části a začátek seriózního popisu jednotlivých *Nauk* (str. 25). Každé *Nauce* (*Gramatika, Dialektika, Rétorika, Geometrie, Aritmetika, Astronomie, Harmonie*) patří jedna ze sedmi knih, ve které se představuje a sděluje bohům, co je jejím obsahem a součástí. Tímto je čtenáři předložen obsah díla a následující kapitoly studie se věnují jeho interpretaci a výkladu.

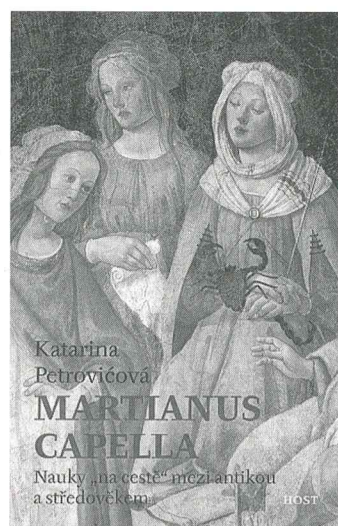
Samotný Capella věnuje vysvětlení svého autorského záměru velkou pozornost a jeho komentáře jsou velmi četné, formálně zpracované do podoby dialogů, které jsou buď ve verších, nebo v próze. Takovýchto vstupů je v textu *O sňatku Filologie a Merkura* celkem pět a Petrovičová jim věnuje detailní komentář – proto, že v nich Capella nejdříve čtenáři objasní žánrovou příslušnost díla a čtenáři se tak dostává všech důležitých informací. První komentář ve formě rozhovoru Capelly se synem řadí dílo do oblasti vzdělávací literatury, s čímž koresponduje i použití sloves s kognitivními významy (str. 41). Tato tradice je však od začátku spojována s tradiční satirickou. Další rovinou je alegorické zobrazení příběhu, účelem je najít skryté poznání. S nástupem výkladu o *Naukách* však „pohádka“ končí a ke slovu se dostává encyklopedie. Výklad *Nauk* vyžaduje totiž mimořádnou pozornost a přímé předání informací.

Petrovičová se dále zmiňuje o tom, že Capella také používá grécismy; jde o náznak, jak připomenout čtenáři řecký původ *Nauk*. Zároveň Martianus svou narativní strategii obhajuje. Vychází z platónské tradice, která určitý typ „mýtu“ akceptuje, avšak jeho zapojení do výkladu o *Naukách* nemohl považovat za samozřejmý. Dialog, ve kterém Capella obhajobu explikuje podle Petrovičové, zásadně posiluje jednotu díla (str. 51). Závěr knihy přináší konečný výrok Capelly. V něm prohlašuje, že základní cha-

rakteristikou jeho textu je satirické prolínání nejrůznějších, jak obsahových, tak formálních kontrastů; tedy vážnosti a komiky, jasného a skrytého, lidského a božského, učnosti a výpravnosti. Na první pohled jde o nepřehlédnou skladbu, avšak Capella na mnoha místech podává čtenáři klíč, jak má být jeho text čten, zároveň se však zmiňuje o selektivité poznání, kterou čtenáři nabízí. Tato selekce, jak Petrovičová hbitě poznamenává, není negací, ale naopak jde o obohacení – uspořádání *Nauk* od systému. Selektce má však ještě další důvod: čtenář má dostat jen tak velkou dávku vzdělání, kterou je schopen vstřebat (str. 68). Z toho důvodu Petrovičová tvrdí, že „*Martianus tak vlastně ovlivňuje čtenáře nejen tím, co do své knihy zařazuje, ale také tím, co vynechává. I to je důkazem jeho promyšleného autorského plánu*“ (str. 71).

Ve druhé části své knihy se Petrovičová zabývá žánrovou charakteristikou díla; snaží se jej ukotvit v rámci literární tradice a nebojí se polemiky s předchozí badatelskou tradicí. Velká část je věnována rozboru prvků menippské satiry v Capellově díle. Rozbor Petrovičové je velmi detailní, začíná *prozimetrem* (kombinací poezie a prózy), kdy tvrdí, že jeho užití nemá oslabit obsah textu, ale čtenáře rozptýlit a podat mu pomocnou ruku při rozpoznání závažnosti jednotlivých nauk. Petrovičová ukazuje, že verše v narativní části nikdy nejsou užity tak, aby vyvolaly satirický smích (str. 90). Dále se zabývá *typickými situacemi a parodií*, kdy je znovu pomocí detailní analýzy argumentováno, že analyzovaný text nelze brát jako menippskou satiru, ačkoli je její vliv nepopiratelný (str. 100).

Většina motivů, které byly interpretovány právě jako satirické, jsou podle Petrovičové spíše románové. Proto se další podkapitola knihy zabývá interpretací *O sňatku Filologie a Merkura* jakožto alegorického románu. Vliv Apuleiova románu na Capellův text je

neodiskutovatelný, píše Petrovičová (str. 117), avšak mezi oběma texty je také mnoho rozdílů. Capella poučuje čtenáře vždy přímo a Filologiina cesta neobsahuje nějaké tajemné poselství kultu, ale ukazuje hodnotu systematického vzdělání.

Satira i román tak hrají důležitou a významnou roli v analyzovaném Capellově textu; jednotu a smysl mu ale dává až didaxe, která směřuje k představení svobodných nauk (str. 117). Petrovičová tak

věnuje prostor výkladu *O sňatku Filologie s Merkur* jakožto naukové encyklopedie. Tato podkapitola je jakýmsi vrcholem knihy a nutné říct, že ve výkladu, který je velmi čtivý a zároveň také dobře strukturovaný, se autorka zabývá zejména tím, z jakých vzorů Capella čerpal a co je výtvozem jeho invence. Důležitou postavou byl pro něj Varro, ve kterém viděl latinského zakladatele nejen gramatiky, ale i ostatních nauk. Varro je pro Capellu dále také popularizátorem, který uměl předat to potřebné přiměřeně včetně použití humoru (str. 125). Ustavení počtu nauk ale je výsledkem dlouhodobého vývoje a nikoli jedinečné Varronovy inspirace, píše Petrovičová. Poté se přistupuje k charakteristice *Nauk* a dochází se k výslednému (a textově podloženému) tvrzení, že prvním autorem, který o sedmi naukách pojednává, je právě Capella (str. 138). Ten vyvedl nauky „z jejich egyptského úkrytu“, aby byly přístupné všem, a tím jim „vdechl nový život a připravil je na cestu do středověku“ (str. 162).

Studie Kataríny Petrovičové je velmi detailní, hodnotit ji lze jedinečně kladně. Podává ucelenou analýzu Capellova textu, přičemž se nebojí formulovat svá vlastní stanoviska a také je přesvědčivě dokazovat, kniha tedy stojí za přečtení, a to i pro toho, kdo se s Capellovým textem ještě nesetkal, protože obsáhlé části jsou v knize přeloženy ve formě poznámek pod čarou.

Martin Charvát

JAK SE DNES (V DIGITÁLNÍM VĚKU) ČTE

Jiří Trávníček: *Čtenáři a interneti*
Host, Brno 2011

Profesor Jiří Trávníček vzal na sebe úkol prozkoumat, jak na tom je česká veřejnost se čtením (především knih). V roce 2008 vydal svazek socioliterárních analýz pod sugestivním, respektive skrytě apelatívním názvem, jenž obsahoval jedinou otázku *Čteme?* Na dvou stovkách stránek v něm podal zprávu o velkoryse pojetém výzkumu četby a čtenářství. Kládl si v něm řadu otázek týkajících se různých aspektů problematiky čtenářství: vztahu veřejnosti ke knize, čtenářského chování (četba knih, nákup knih, využívání veřejných knihoven), faktorů, které ovlivňují vztah ke knize, a koneckonců toho, jak radikální proměna poměrů v oblasti knižní kultury zapůsobila na naši čtenářskou veřejnost. Důkladný rozbor provázený řadou tabulek a diagramů nakonec ukázal, že čtenářské návyky a záliby se – ve vztahu k předchozím obdobím – na konci první dekády 21. století zásadně nezměnily. Průkazný je po této stránce soupis oblíbených autorů a titulů, v němž se setkáváme v podstatě s většinou těch, kteří v podobných soupisech figurovali již v druhé polovině století minulého (a rovněž s evergreeny knih Betty MacDonalové, Ericha Marii Remarquy, Boženy Němcové, Jaroslava Haška či Karla Čapky). Ani socio-

logické parametry čtenářů ve vztahu ke vzdělání, místu bydliště apod. nedoznaly zásadních změn.

Nová kniha téhož badatele v oblasti sociologie literatury má poněkud odlišný titul, jenž naznačuje jistou proměnu v rámci oblasti, která byla předmětem Trávníčkova zájmu; jmenuje se totiž *Čtenáři a interneti*. Výraz „interneti“ naznačuje, že do oblasti zkoumání vstoupily další faktory, které ovlivnily situaci četby a čtenářství. Jsou to nové sítě sociální komunikace, rozšiřující ji o nové technické možnosti, které přitom znásobují její působnost, ať jde o internet (včetně internetu v mobilu) a o komunikaci na facebooku, i o nové technické podoby knihy (tablety, elektronické knihy). Nejen že tyto nové technické prostředky pomohly překonat nevýhody spojené s tradičním internetem vázaným na stabilní energetickou síť, zároveň poskytly možnost (dosud ne zcela rozvinutou) změnit i produkční podmínky tvorby knih. Teprve budoucnost patrně ukáže, jak tyto nové podmínky ovlivní situaci knižní kultury a co to udělá se čtenáři.

Trávníček se v úvodu své druhé knihy věnuje především problematice čtení v době digitální. Zabývá se bezhraničností internetu a zastává potřebu sblížení obou dnes převládajících komunikačních forem, tisku a elektronických médií (internetu). Jinak se co do metodiky v této nové publikaci setkáváme postupy a závěry uplatněnými již v knize z roku 2008. Úvodní

kapitola však přináší oproti předchozímu textu poměrně obsáhlý historický přehled vývoje beletrie (od 18. století) a čtenářství; větší prostor je také věnován zamyšlení nad kvantitativní metodikou výzkumu. Druhá, páteční kapitola knihy v podstatě kopíruje výklad z předchozí publikace, rozšiřuje ho však o bohatší rozlišení položek (beletrie, časopisy, internet). Do škály vybraných otázek usilujících postihnout problematiku čtenářství z různých hledisek by bylo možné zařadit i otázku po vztahu čtenářů ke knižním ilustracím. I když to (z důvodů finanční nákladnosti) dnes není příliš obvyklé, aby beletristické knihy byly vybaveny obrázky, přece jen je knižní ilustrace stále součástí knižní kultury, a bylo by proto zajímavé si jí v takto široce pojetém výzkumu povšimnout.

Nesporným přínosem byl již v první Trávníčkově publikaci přehled čtenářských výzkumů v zahraničí (Německo, Polsko) a navíc i soupis ustálených čtenářských předpokladů – konfrontovaný s výsledky výzkumu, který v pokračování z roku 2011 našel výraz v přehledu témat a klíčových slov spojených s výsledky výzkumu. Cenné jsou také závěry vyplývající ze srovnání obou výzkumů. Jedna ze závěrečných kapitol nese podobně jako předtím název *Hodnoty*, je k ní ale připojena pasáž nazvaná *Je nás šest*, kde autor použil metodu tzv. shlukové (klastrové) analýzy; její pomocí zkoumal vztah šesti základních čtenářských typů vymezených natolik obecně, aby umož-

ňovaly pod ně zařadit maximální počet respondentů. Tyto typy jsou konfrontovány s daty postihujícími hlavní sociologické parametry zkoumaného vzorku – od rozlišení pohlaví přes vzdělání, bydliště, materiální poměry, ekonomickou aktivitu a typ zaměstnání až po četbu a vztah k internetu. Výsledkem je tabulka, v níž se objevují jisté náznaky možnosti postupit dále, za kvantitativní hledisko k aspektům kvalitativním (ty Trávníček chce zkoumat zvláště pomocí jiné metody).

Vzpomínám si při této příležitosti, že kdysi v osmdesátých letech minulého století nám při přípravě podobného výzkumného projektu velmi pomohl matematik, který nám doporučil metodu tzv. kanonických korelací, jež umožnila hledat souvztažnosti mezi čtenářskými zájmy a různými způsoby životních aktivit (sport, věda, kutilství, umělecké zájmy atd.). Mám za to, že nám to tenkrát pomohlo uplatnit v rámci kvantitativního výzkumu aspoň částečně hledisko kvalitativní (dala se například odlišit souvislost určitých zájmových aktivit s literárními preferencemi čtenářů poezie apod.). Možná by stálo za pokus obnovit tyto metodické postupy i v některém z příštích záslužných výzkumů, které nesporně mohou nabízet bohatý materiál nejen sociologům vůbec a sociologům literatury zvláště, nýbrž – vzhledem k luxusnímu vybavení bibliografickým aparátům – také dalším oborům literární vědy a samozřejmě i knihovníkům.

Aleš Haman